

Manuel Ainaud i el Patronat Escolar de Barcelona

Salvador Domènech i Domènech*

Aquest mes de febrer de 1997 s'ha commemorat el 75è aniversari de la creació del Patronat Escolar de Barcelona, l'ens públic que possibilita una de les experiències pedagògiques més importants i reeixides que s'han dut a terme a Catalunya, tant per la quantitat com per la qualitat d'assaigs d'ensenyament/aprenentatge i d'obra escolar portada a terme.

Si bé la creació de qualsevol tipus d'empresa (cultural, educativa, etc.) és fruit d'un col·lectiu humà, en la creació del Patronat Escolar de Barcelona ens trobem també amb un seguit de gent que donà suport i treballà per fer realitat un projecte de futur. Però sobretot hi trobem un personatge clau, ple d'idees, d'iniciatives, sense la participació del qual el Patronat no hagués existit. Un home que amb pocs anys va revolucionar de dalt a baix la cultura a casa nostra, a Barcelona. Aquest home fou Manuel Ainaud i Sánchez.

Manuel Ainaud ha estat un personatge poc estudiat i encara menys reconegut i valorat en l'àmbit acadèmic, intel·lectual i també social, i en conseqüència també oblidat a nivell popular a partir dels anys quaranta. Després de la Guerra Civil, la Dictadura va voler esborrar el seu nom, com tants d'altres, pel sol fet de ser catalans, demòcrates i treballadors honestos. Un exemple de fins on arribà la malícia i les ànsies de revenja, el tenim en el plet de càrrecs que els organismes d'inspecció franquista, a través de la Comisión Depuradora del Magisterio, van obrir a Maria Dolors Batlle -que va ser directora de la secció de noies del Grup Escolar Lluís Vives-: aquest expedient va originar el seu desterrament fora de Barcelona¹.

Altres noms rellevants de la Pedagogia d'aquella època han tingut més sort i han estat recuperats i més valorats, com Rosa Sensat o l'Ar-

* Salvador Domènech i Domènech és doctor en Ciències de l'Educació per la Universitat de Barcelona. Treballa com a pedagog a l'Equip d'Assessorament i Orientació Psicopedagògica de Sabadell. Ha publicat el llibre *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995) i una trentena d'articles sobre la història de la pedagogia a casa nostra i sobre temes relacionats amb el procés d'ensenyament/aprenentatge.

Adreça professional: Equip d'Assessorament Psicopedagògic (EAP de Sabadell B-34. 08210 Sabadell (Barcelona).

(1) El motiu que van al·legar en el plet de càrrecs va ser "que debía el cargo al secretario Manuel Ainaud".

tur Martorell, però a la gran majoria se'ls va voler silenciar professionalment i, en conseqüència, a les noves generacions se'ns privà de poder conèixer la seva tasca pedagògica. El màxim exponent, potser, el tenim en Manuel Ainaud. I la Institució que va fer menys per recuperar la seva memòria històrica fou l'administració municipal barcelonina franquista. En trobem una mostra l'any 1972, a les acaballes del règim dictatorial, en què l'Ajuntament, presidit per José M. de Porcioles, va editar un llibre² per commemorar el cinquantenari de la creació de l'Escola del Mar, i va tenir la voluntat manifesta d'amagar la realitat en no esmentar en cap moment Ainaud, que va ser qui va crear l'Escola i qui va posar-hi al front Pere Vergés, el director de sempre.

Perfil humà i professional

Com a bon autodidacte que fou, Manuel Ainaud és l'arquetipus de persona que s'ha fet a si mateixa donant-se als altres i a la feina, i és el resultat d'una suma d'aspectes indissociables: el d'artista, el de mestre, el de conscienciadador social, el de mobilitzador de masses, el de pedagog, el de creador, el de gestor d'infraestructura, el de tècnic cultural, el de polític de l'educació... La seva personalitat és el resultat d'un procés i fruit d'una realitat sociocultural concreta d'un país mancat de normalitat, en el sentit ampli del terme. En aquest cas, més que en cap altre, qualsevol que vulgui conèixer l'home ha de conèixer necessàriament la seva obra, tot copsant paral·lelament la seva evolució humana i professional.

Ainaud va néixer el 1885 a Barcelona i era el petit de set germans. Els seus pares eren immigrants: ell, un francès de Lunel; ella, una andalusa de Nerja. Josep Maria Ainaud de Lasarte no es cansa de dir que el seu pare va ser un bon exemple d'integració al país, i és ben cert, ja que s'identificà plenament amb la cultura i el tarannà de la seva terra i, com no, es féu seva de seguida la llengua pròpia del país: en l'àmbit familiar, amb el pare parlava francès, amb la mare castellà, i entre els germans sempre es van parlar català.

Ell va tenir poques oportunitats d'estudiar de menut. Ho féu ja de jove a les classes nocturnes de l'Ateneu Obrer de Barcelona, que és

(2) Ayuntamiento de Barcelona (1972): *Escuela del Mar 1922-1972. Cincuentenario de su fundación*. Barcelona: Altés.

el lloc on va perfeccionar la tècnica del dibuix, i on comptà amb el mestratge de Nicanor Vázquez i Antoni Gelabert.

El seu talent el va fer sobresortir a nivell artístic com a capdavanter del grup *Els Negres*, anomenats així perquè empraven la tècnica del carbó per a fer els seus dibuixos. Ainaud en concret va rebre la influència d'Isidre Nonell (temàtiques sòrdides i d'escenes populars). Va realitzar nombroses exposicions, la més famosa fou la que es va portar a terme als Quatre Gats l'any 1903, amb l'escultor Enric Casanovas i el pintor Claudi Grau. L'any 1982, en commemorar-se el cinquantenari de la seva mort, els seus fills van organitzar una exposició de la seva obra artística, dispersa per col·leccions privades i institucions públiques; l'exposició tingué lloc a la Sala Rovira de la Rambla de Catalunya.

Ell no va pertànyer mai a cap partit polític, ni abans ni durant la seva estada a l'Ajuntament de Barcelona, però de jove sí que va participar i va formar part de moviments catalanistes. És famosa la fotografia on ell i els seus amics celebren la festa de la Solidaritat Catalana el 1906 al seu taller, i en la qual ell aguanta una senyera estelada.

La seva entrada al món de l'ensenyament es produeix l'any 1908 com a professor de dibuix³ a l'Escola Horaciana, fundada i dirigida per Pau Vila. En aquest centre pioner en pedagogia activa deixà la seva petjada dinàmica i emprenedora, tant a nivell didàctic com organitzatiu:

«Nosaltres fèiem pedagogia inconformista i acabàvem d'instal·lar l'Escola Horaciana, (...) L'Ainaud vingué a fer-se càrrec de les classes de dibuix. Portat per l'ambient i pel seu esperit, féu més que ensenyar de dibuixar amb models del natural posats davant els ulls dels infants - procediment revolucionari aleshores-, puix que es compenetrà tot seguit amb les nostres inquietuds educatives, i aviat fou més inquiet ell que nosaltres»⁴.

Posteriorment també entrà com a docent al Col·legi Mont d'Or de Joan Palau i Vera. I més tard, mentre Palau i Vera experimentava amb els seus alumnes interns una escola de treball al camp, a Terrassa, ell dirigí durant dos anys el Nou Col·legi Mont d'Or, escola elitista de les classes benestants de Barcelona: allà portaren els seus fills, entre altres, Amadeu Hurtado, Josep Barba, Joan Maragall, la família Moles... L'ideari d'aquest centre topava amb la seva concepció de justícia

(3) En l'ensenyament del dibuix i la pintura va seguir el mètode, ja iniciat per Joaquim Torres García al Col·legi Mont d'Or, de posar l'alumne davant dels objectes i del natural.

(4) P. Vila: "Manuel Ainaud", *La Publicitat*, 29-XII-32, 1.

social que ha de tenir l'ensenyament i l'educació, però hi va aprendre les tècniques de l'organització pedagògica i escolar.

Una altra etapa breu però important en la seva vida fou haver estat al front, com a president, de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Des d'aquesta tribuna lluità preventivament a favor de la cultura i contra l'analfabetisme, amb les armes del diàleg i la constància. S'esforçà a tirar endavant les campanyes per l'escola bonica estèticament, digna pedagògicament i pública socialment parlant. Durant la campanya *Pro escuelas nuevas obreras* organitzà manifestacions ciutadanes i impartí desenes de conferències en molts centres populars. De forma paral·lela, estudià la problemàtica escolar a fons i dissenyà alternatives a la vergonyosa situació en què es trobava l'escola pública.

Manuel Ainaud no tenia títols universitaris, però Lluís Duran i Ventosa, tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, el va considerar, l'any 1917, la persona més preparada per a assessorar pedagògicament l'Ajuntament, arran d'haver estat creada un any abans la Comissió de Cultura. Aquesta Comissió es va concebre amb la finalitat que fos l'organisme municipal que coordinés les activitats d'ensenyament i estudiés les possibles solucions a la problemàtica cultural de la Ciutat. Amb anterioritat, tot el que feia referència a les atencions municipals d'ensenyança estava dividit dins d'altres negociats, com el de Beneficència, Instrucció Pública i Sanitat.

Quan Manuel Ainaud entrà a l'Ajuntament, Barcelona era una ciutat d'uns 700.000 habitants, en vies de creixement, però els nivells d'escolarització eren lamentables i vergonyosos: hi havia aproximadament una quarta part dels infants que no estaven escolaritzats. En concret, l'estadística escolar de primera ensenyança de l'any 1910 a Barcelona, inclosa en l'Anuari Estadístic de la ciutat, revela els següents resultats:

«D'un total de 83.920 infants en edat escolar, només 61.820 assistien a escola; d'aquests, 47.085 ho feien en col·legis privats i tan sols 14.735 rebien ensenyament en centres públics. El nombre de nens i nenes no escolaritzats arribava als 22.100. És a dir, el tant per cent que hom indicava d'infants que no assistien a les escoles de primer ensenyament era d'un 25,1%, i la relació quantitativa -per no parlar de la qualitativa- de l'escola pública enfront de la privada era de subordinació total»⁵.

L'agost de 1917 va ser nomenat oficialment Cap de l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura. Una assessoria integrada per tres

(5) Ayuntamiento de Barcelona (1918): *Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona 1916*. Barcelona: Henrich, 208.

seccions: la d'Arquitectura Escolar, el responsable de la qual era l'arquitecte Josep Goday, la d'Higiene Escolar, que la portava el pediatre Enric Mias, i la Pedagògica, dirigida per Manuel Ainaud. El càrrec d'Assessor Pedagògic comportava alhora ser coordinador i director dels altres àmbits.

En l'exercici del seu càrrec va tenir la sort de comptar amb un equip de col·laboradors intel·lectualment i resolutivament potent. Cal anomenar sobretot dues persones: el poeta Ventura Gassol, que fou la seva mà dreta fins a la proclamació de la Dictadura de Primo de Rivera, i Artur Martorell, que va ser el seu home de confiança en l'època republicana i que a la pràctica fou el continuador de la seva obra de cultura.

A l'Ajuntament, tots els temes de cultura i educació passaven pel seu despatx del segon pis de la Casa Consistorial. Els polítics delegaven en ell la decisió de les línies a seguir. És interessant d'incloure unes frases de Joaquim Ventalló, tinent d'alcalde en el primer ajuntament republicà, que escriví a la Nadala de la Fundació Jaume I en commemorar-se el centenari del seu naixement:

«Manuel Ainaud, com que era ell el que en sabia més, era el que ens honorava a nosaltres, portant-ho tot. Cap regidor volia fer el savi, sense saber res de res, com hem vist desgraciadament que passa. Ainaud era el que en sabia per tots, i més que tots»⁶.

Ainaud fugia de personalismes i de treballar cara a la galeria. Era exigent amb si mateix i, en conseqüència, també demanava als qui estaven al seu costat el mateix rigor professional. I si bé era un treballador dur i exigent, també era una persona senzilla de tracte i de formes amb els altres, i al mateix temps era hàbil i astut per aconseguir els seus propòsits. La seva vessant humana i el seu tarannà professional fan la síntesi del que Eugeni d'Ors⁷ defineix com «l'home que treballa», que lluita orientat per les seves idees eternes, i «l'home que juga», que frueix amb la seva tasca. Ainaud era de les persones que intentaven posar sempre, en totes les seves manifestacions, amor. Ell creia en el que Xènius anomenava «l'obra ben feta», del qui sap convertir el seu treball de cada dia en una petita i autèntica obra d'art.

(6) J. VENTALLÓ: *Manuel Ainaud (1885-1932)*, a la "Nadala" de la Fundació Jaume I, XII-1985, 102.

(7) Manuel Ainaud, des de l'Ajuntament de Barcelona, i Eugeni d'Ors, des de la Mancomunitat de Catalunya, tingueren una relació professional respectuosa amb els temes de cultura. Ambdós coincidiren com a membres de la junta tecnicopedagògica de l'Institut de Cultura i la Biblioteca Popular de la Dona, conjuntament amb el músic Lluís Millet, l'arquitecte Enric Sagnier i la pedagoga Rosa Sensat.

El patronat escolar de l'Ajuntament de Barcelona

L'estat que presentava l'Escola Pública a Barcelona era d'autèntica pena i tristor. Hi havia poques places públiques i els locals que les albergaven estaven en condicions miserables: la majoria eren habitacles rònecs, atrotinats, humits, amb poca ventilació, foscos i sense un mínim de material pedagògic per a poder treballar dignament amb els infants. Ainaud, que anys abans havia projectat el *Pla General de Construcció i Distribució d'Edificis Escolars*, va anar a cercar la via legal per la qual l'Ajuntament pogués intervenir en l'organització i funcionament de l'ensenyament primari. Recordem que a partir del R.D. del ministre Romanones del 1901 els únics àmbits on el municipi podia intervenir a nivell primari era a les Escoles de Pàrvuls i als Centres d'Educació Especial (disminuïts psíquics i sensorials: sords i cecs). Aquesta via legal ja estava creada i havia estat aplicada l'any 1919 als grups escolars Cervantes i Príncep de Asturias de Madrid: era la consecució d'un Patronat Escolar.

Els esforços de la Comissió de Cultura, i de Manuel Ainaud en concret, que va dur el tema entre mans fins al seu reconeixement definitiu, fructificaren en la consecució del Reial decret del 17 de febrer de l'any 1922, signat pel ministre César Silió. L'assoliment del Patronat Escolar pretenia bàsicament dos grans apartats:

- El primer: reglamentar i gestionar el funcionament dels grups escolars dependents de la Comissió de Cultura.
- I el segon: seleccionar el professorat que, dins l'escalafó estatal i sense estar a l'atzar del sistema general de provisió de places, havien d'exercir a les escoles municipals.

L'aprovació del Patronat Escolar va ocasionar una viva polèmica entre la premsa de l'època, i sobretot entre els diaris *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga Regionalista, i *La Publicitat*, d'Acció Catalana. *La Publicitat* defensava la vessant catalanista de realitzar un model d'escoles catalanes propi, un model d'organització escolar que esquivés les directrius centralistes de Madrid. Per contra, *La Veu* reflectia la posició oficial que advocava pel pactisme i el pragmatisme com a millor via per anar avançant políticament i culturalment.

Durant aquesta polèmica se'l va atacar molt, i no només a la premsa, i això ferí Ainaud. Per una part, el col·lectiu de mestres estatals a Barcelona, que veien amenaçats els seus «drets adquirits» en el reconeixement del paper de l'Ajuntament en la gestió del Patronat i per la normalització de la llengua pròpia de Catalunya. Per l'altra, diverses

personalitats com Pau Vila o Rafael Campalans, i institucions com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que veien com un perill per a la futura escola pública catalana i municipal el fet que es bastís amb mestres funcionaris estatals.

El Patronat era un organisme mixt del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts i de l'Ajuntament de Barcelona. Els mestres que volien accedir a la titularitat d'una plaça a les escoles del Patronat havien de participar en un concurs públic convocat per l'Ajuntament. Tots els nomenaments i cessaments que s'haguessin de fer corresponien al Ministeri; en canvi, les despeses que ocasionés el seu funcionament havien de correspondre a l'Ajuntament de Barcelona. L'esforç econòmic fou gran, ja que a més a més de la gratificació extra de sou que rebien els mestres del Patronat, les parvulistes i els mestres especialistes de dibuix, música i gimnàstica que exercien als Grups Escolars cobraven de les arques municipals.

Respecte a la seva composició, en formaren part en el seu primer moment: l'alcalde Antoni Martínez i Domingo, com a president; els regidors de la Comissió de Cultura: Nicolau d'Olwer, Puig Esteve, Guarro Casas, August de Rull, Barbey Prats, Manuel Santamaria, Manuel Corvi i Ramon Palau, que actuaven com a vocals; l'assessor tècnic de la Comissió de Cultura, Manuel Ainaud; l'inspector cap de Primer Ensenyament de Barcelona, Manuel Ibarz, i Hipòlita Fernández, professora de la Normal⁸.

Abans que s'instaurés la Dictadura de Primo de Rivera només funcionaven el GE La Farigola, a Vallcarca, i el GE Baixeras, a la Via Laietana, que passà a ser centre graduat de pràctiques annex a la Normal; Fèlix Martí i Alpera⁹ en fou el primer director. La posada en funcionament de més grups escolars quedà paralitzada fins a la proclamació de la 2a República espanyola.

Manuel Ainaud fou acomiadat l'estiu del 1925 d'una manera injusta, acusat d'haver-se apropiat diners en el tema de les Cantines escolars, i de malgastar els cabals públics pel fet d'haver donat un sobresou als mestres que s'apuntaven a les colònies escolars. Fou una acusació vergonyosa, perquè si hi havia un home honrat i honest, aquest era Manuel Ainaud. De fet foren acusacions nascudes des de dins l'Ajuntament i promogudes per l'enveja que els sectaris de la dictadura tenien d'una persona que s'entregà en cos i ànima a treballar

(8) Llibre d'Actes del Patronat Escolar de Barcelona s.n.

(9) Ainaud va voler bastir els Grups Escolars amb mestres de prestigi. Fèlix Martí i Alpera va arribar a ser el mestre més conegut i valorat de tot l'Estat espanyol per la seva competència professional -creà a Cartagena la primera escola graduada de l'Estat- i pels seus nombrosos articles i publicacions pedagògiques.

per tal de dignificar la situació escolar de la població infantil de la Ciutat. Alexandre Galí -coetani seu i persona de poques lloances fàcils-reconeix l'honradesa i professionalitat d'Ainaud com a servidor públic en la seva *Obra completa*:

«l'honradesa absoluta en matèria de diner, el desinterès quant als avantatges personals, l'activitat total sense regateig, l'energia»¹⁰.

Pere Vergés, amic i col·laborador seu, i una de les persones que l'admirà i se l'estimà més, deixa constància, en la següent cita, de la situació de *corredor de fons* en la qual es trobà Ainaud durant la Dictadura i de la misèria humana d'alguna gent que treballà amb ell. Són unes frases colpidores:

«Manuel Ainaud havia imposat la seva personalitat i la seva manera d'obrar a tot l'Ajuntament. No tenia mai hora de plegar. Assumí el càrrec de funcionari com una missió suprema que li exigia la contribució de totes les hores del dia i gairebé la vida i tot. Semblant actitud de lliurament no era compartida per ningú més. Amb prou feines tolerada. Sobretot no la podien tolerar certs alts càrrecs, que des del primer moment se li mostraren obertament adversos. (...)»

«En aquell temps l'Ainaud era la carnassa que atreu la voracitat de la llopada. Aquell home que havia exigit tantíssim en voler que les coses es fessin ben fetes, un cop sumit en la desgràcia veié aparèixer una llarga corrua de gent enemiga, disposada a emprar contra ell tota la varietat d'armes pròpies de la seva baixesa: la delació, la denúncia, la suspicàcia, el dubte sistemàtic...»

«Es creà una situació d'autèntica ignomínia. Una cosa esgarrifosa. Els grans enemics de l'Ainaud foren el delegat mateix, naturalment, que en aquest sentit es mostrà acèrrim i infatigable, el cap administratiu del Negociat i un reguitzell de funcionaris petits, començant pel conserge a qui l'Ainaud sempre havia protegit, però aquell pobre home era de l'espècimen dels qui sempre s'arreceren al sol que més escalfa...»¹¹.

Amb l'acabament de la Dictadura, Ainaud va poder reincorporar-se al seu càrrec i va donar els tocs finals perquè tot just dues setmanes abans de proclamar-se la República onze Grups Escolars poguessin inaugurar-se, entre altres coses perquè els seus col·laboradors que

(10) A. GALÍ (1979): *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya 1900-1936*, llibre II, Ensenyament Primari, segona part. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 190.

(11) R. SALADRIGAS (1973): *L'escola del Mar i la Renovació Pedagògica a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, p. 192-93.

restaren a l'Ajuntament lluitaren perquè no fossin utilitzats en benefici del règim militar ni que se'n fes un ús inadequat, com era voler convertir el GE Pere Vila en caserna de bombers. La relació d'aquests onze Grups Escolars i el nombre de places aproximat era el següent:

- Pere Vila, 1.300
- Ramon Llull, 1.100
- Lluïsa Cura i Milà i Fontanals, 1.100
- Lluís Vives, 900
- Mossèn Jacint Verdaguer, 800
- Bonaventura Carles Aribau, 800
- Francesc Pi i Margall, 650
- Sant Ramon de Penyafort, 600
- Baldiri Reixac, 450
- Dolors Monserdà, 400
- Les Corts, 350.

Respecte als Grups Escolars que van funcionar durant la vigència de la Comissió de Cultura, es podrien distingir tres tipologies, arquitectònicament parlant:

a) *Grups monumentals*: Foren projectats per Josep Goday i són característics per la seva grandària (com a palaus neobarrocs) i per la vessant artística de les seves façanes (grafiats, baranes forjades, plafons de fang cuit). En són una mostra els GE Pere Vila, Ramon Llull, Lluïsa Cura i Milà i Fontanals, Lluís Vives. La seva distribució física era semblant: aules als pisos; menjadors, sala de tallers i sala de gimnàstica al semisoterrani, etc.

b) *Grups de suburbis*: Van ser construïts pel MIP en temps de la Dictadura en barriades obreres, amb la finalitat de donar cabuda a més places escolars. Un exemple d'aquest tipus de construcció són els GE Pi i Margall, Sant Ramon de Penyafort o bé el Bonaventura Carles Aribau.

c) *Grups adaptats*: Davant la necessitat creixent d'augmentar el nombre de places escolars, l'Assessoria Tècnica optà per utilitzar com a escoles els edificis cedits a la ciutat, com el Baldiri Reixac, Dolors Monserdà, Les Corts o els hotels de la plaça d'Espanya de l'Exposició Internacional del 1929 (GE Institucions Francesc Macià), o bé els confiscats, com els edificis dels ordes religiosos (GE Carrer Casp, GE Carrer Rosselló, GE Sarrià).

La construcció de tants Grups Escolars representà un gran esforç econòmic que, en part, es va poder realitzar perquè Ainaud va tenir l'habilitat de recuperar antics llegats per a construcció d'escoles, com els de na Lluïsa Cura (289.422,08 PTA), Àngel Baixeras (728.694,44

PTA), Josep Collaso i Gil (un milió de pessetes) o bé Pere Vila (un milió de pesos argentins d'aquella època)¹².

Durant la Dictadura el país va patir un fre cultural i renovador; la llengua catalana fou perseguida, i institucions com la Mancomunitat de Catalunya varen ser suprimides. El Patronat Escolar també va patir l'actuació centralista i anticatalana de la Dictadura militar, i mitjançant un *Real Decreto* (del 12 de febrer de 1924) fou dissolt. Aquest decret anul·là el règim de funcionament, i els dos grups escolars existents van ser considerats simples escoles estatals graduades, i suspeses les gratificacions al professorat; aquesta circumstància va donar origen a les juntes de pares de família, que van suplir l'Ajuntament en l'atorgament de sou extra. Fins i tot alguns mestres i inspectors¹³ són desterrats, destituïts o greument amenaçats per no haver observat i atès les normes sobre el control ideològic i l'ús del castellà. Amb la seva reinstauració el juliol del 1930, sent ministre Elías Tormo, Ainaud encara va disposar de més facultats de gestió pel fet de tenir a les seves mans, a més de la direcció de l'Assessoria Tècnica, la Secretaria del Patronat Escolar.

La pedagogia de Manuel Ainaud no era només i estrictament fruit d'un cos doctrinal nascut de tal o tal altre principi o corrent d'idees, si bé cal considerar-lo fill pedagògic del Moviment d'Escola Nova (condicions higièniques dels locals escolars, qualitats dels aliments, necessitat de contacte amb la natura...) i del reformisme social i educatiu americà de John Dewey (aspectes democràtics i de justícia social). Pedagògicament cal veure el seu cos doctrinal en les realitats sorgides de la seva dedicació: en realitzacions, en obra feta. Si bé a nivell oficial no se'n podia dir pedagog perquè no n'havia cursat els estudis, sí que va ser un pedagog a nivell conceptual, ja que tota la seva tasca política, tècnica i educativa va estar impregnada d'una veritable pedagogia activa i popular amb dues vessants: *escola com una obra d'art* (aspecte artístic) i *escola oberta a tothom* (aspecte ètic i de ciutadania).

Des del seu càrrec de gestor va fomentar la formació permanent del professorat i els incentivà que apliquessin els corrents pedagògics del moment: els mètodes Montessori, Fröbel, Decroly, Plan Dalton, Project Method... es van experimentar en els grups escolars i les escoles municipals. El Patronat Escolar de Barcelona vetllà tant pels mestres,

(12) L'abril de 1992, la Comissió de Cultura publicà el llibre *Llegats i donacions a la ciutat de Barcelona per obres de cultura* (Barcelona: Tallers d'Arts Gràfiques Henrich) -amb una edició acurada, amb fotografies i plànols- per tal de retre homenatge escrit als homes i a les dones que varen deixar en testament immobles i/o diners a favor de l'Ajuntament de Barcelona perquè es destinessin a fins educatius i culturals.

(13) Leonor Serrano i Manuel Ibarz, entre d'altres.

organitzant cursets i activitats per al seu perfeccionament, com pels alumnes, mirant de preparar-los festes, concerts, sessions de teatre, de cinema, etc., i dotant les escoles del material escolar necessari per cursar l'ensenyament preescolar i primari.

Amb la creació dels Grups Escolars, el Patronat Escolar portà a terme la vertadera *renovació pedagògica* en l'acció escolar entre mestres, alumnes i comunitat educativa, plena de valors creatius (llibertat, tolerància, iniciativa, col·laboració, tracte humà...). I es va aconseguir no solament en l'experimentació als grups-classe (globalització de l'ensenyament amb centres d'interès i projectes) sinó també a nivell de centre educatiu (coeducació, activitats i representacions culturals recreatives...) com també de l'entorn familiar-social (creació de les associacions de pares, potenciació de les sortides, excursions, colònies...), mirant sempre que l'escola transcendís fora del seu espai físic amb voluntat integradora, amb veu i continguts propis, arrelats a la llengua, cultura i tradicions de Catalunya.

Manuel Ainaud va morir el desembre de 1932, de càncer, als 47 anys. El Patronat Escolar durà amb penes i treballs (bienni negre i Guerra Civil) fins al 1938. Per parlar del que fou el Patronat Escolar, caldria referir-nos als seus mestres i directors: Anna Rubiés, del GE Ramon Llull; Rosa Sensat, del GE Milà i Fontanals; Josep Barceló, del GE Institucions Francesc Macià núm. 1; Fèlix Martí Alpera, del GE Pere Vila -el vaixell insígnia-; Llorenç Cabós¹⁴, Sebastià Pla i Cargol, del GE Carrer Casp; Maria Baldó, del GE La Farigola; Ramon Torroja, del GE de l'Escola Normal de la Generalitat; Josep Coll i Mas; del GE Carrer Rosselló; Pau Romera, del GE Les Corts; Josep Estalella i Graells, del GE de l'Institut-Escola del Parc de la Ciutadella; Llorenç Jou i Olió, del GE Bonaventura Carles Aribau; Concepció Tudó, del GE Francesc Macià núm. 4; Josep Casanovas, del GE Baldiri Reixach, etc. La llista es faria molt llarga, d'entre la prop d'una trentena de Grups Escolars que van funcionar fins a la creació del CENU, en plena Guerra Civil.

Respecte als mestres del Patronat, cal constatar que en la seva majoria eren persones nascudes a Catalunya. Tot i així, Ainaud va voler filar les aparences i evitar al màxim les suspicàcies del Govern Central, sobretot en el tema de l'equilibri lingüístic. Per aquesta raó, per participar en l'obra escolar dels grups i per dirigir-los, també cridà mestres de fora del Principat, com el valencià Fèlix Martí i Alpera, el canari Federico Doreste Betancourt o bé la castellana Concepción Sainz

(14) Llorenç Cabós realitzà la primera adaptació a l'Estat espanyol, i en català, de l'Escola d'Intel·ligència de Binet-Simon.

Amor Alonso de Celada. El fet de comptar, doncs, amb un ventall de grans pedagogs al capdavant dels nous col·legis dels Grups Escolars, cal situar-lo en el context de l'època, en què calia buscar persones de pes, professionals de prestigi en el món de la pedagogia, no ja per assegurar-se el bon nord en el seu funcionament -que era l'aspecte bàsic-, sinó per presentar un bon planter al MIP per a la seva acceptació.

En el tema docent és potser on recau el major èxit pedagògic d'Ainaud, ja que va saber prestigiar humanament, moralment i professionalment els mestres del Patronat, dotant-los d'un sou ben digne que va arraconar les permanències i les hores extres per poder sobreviure. Els va dignificar perquè van poder dedicar-se íntegrament a un projecte modernitzador: treballar amb condicions per a l'escola primària a casa nostra. Alexandre Galí també ho veu així, tal com quedà reflectit en la seva *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya 1900-1936*:

«En aquesta millora econòmica és on es veu amb més evidència l'amplitud de l'Ainaud en la seva manera de treballar. Era qüestió de suprimir del tot el règim de retribucions, d'exigir als mestres el lliurament complet a l'obra de l'escola i era qüestió també d'ésser exigent en les capacitats i en la tasca a fer: calia, doncs, pagar-ho i tot això calculat de manera que el mestre no hi perdés servant la dignitat del seu estàndard de vida, costava a la capital com a mínim un sobresou de 3.000 ptes. l'any, tant o més del que donava aleshores l'Estat com a sou d'entrada als seus mestres, i aquest sobresou és el que es va aprovar, augmentant-lo fins a 5.000 ptes. per als directors»¹⁵.

Professionalment se'ls va valorar, com ja s'ha dit, oferint-los cursos de perfeccionament en Escoles d'Estiu, via Seminari de Pedagogia¹⁶ o bé sessions realitzades pel propi Patronat. Ainaud va prestigiar la figura i el paper professional dels mestres, però alhora va voler, com a contrapartida, que els mestres s'hi aboquessin amb il·lusió i amb ganes: d'aquí l'èxit de l'experiència d'ensenyament/aprenentatge portat a terme a les Escoles del Patronat Escolar de Barcelona.

Un dels retrets que hom pot fer de la tasca del Patronat Escolar és que indirectament va evidenciar i accentuar una realitat escolar defi-

(15) A. GALÍ, *op. cit.*, p. 229.

(16) L'organisme que a la pràctica facilità -des del mes de novembre de 1930- una formació acurada i sistemàtica als mestres del Patronat fou el Seminari de Pedagogia. El va dirigir Joaquim Xairau, que va col·laborar amb Ainaud en la redacció del decret de Bilingüisme que signaren Marcel·lí Domingo i Niceto Alcalà Zamora el 29 d'abril de 1931.

citària, ja que mentre els mestres del Patronat cobraven un bon sou i disposaven d'edificis idonis, espais físics abundants i material escolar copiós, els que no van poder ser-hi admesos van haver de continuar en habitacles desmanegats i amb insuficiències de tot tipus. Aquest retret, però, en fou una conseqüència lògica i quasi inevitable si pensem com estava l'escola i l'educació a casa nostra i la feina que s'havia de dur a terme encara durant anys.

Obra pedagògica feta des de l'Ajuntament

Ainaud va ser l'artífex i l'ànima del Patronat, però també de l'obra cultural-escolar renovadora que es va dur a terme a l'Ajuntament de Barcelona entre el període comprès entre 1917 i 1932, esmerçant els seus esforços a aconseguir una societat plural i més justa. I això només es podia aconseguir des d'un enfocament de política progressista. Per això ell esdevingué un polític, en l'accepció de servidor comunitari i de gestor i tècnic innovador: fou un eficient polític de l'educació, tal com ho reconeix també la que fou regidora de l'àmbit d'educació i cultura de l'Ajuntament, la pedagoga Marta Mata:

«Manuel Ainaud és el més gran polític de l'educació que hem tingut perquè és el que ha fet realitat en major proporció el seu somni del possible; i aquest és l'art general de la política, segons diuen. Però penso, sobretot, que va ser el millor polític de l'educació, perquè per a ell l'educació no va ser *instrument* per fer una política; l'educació per a ell, era la política»¹⁷.

Deixà la seva empremta política en la reorganització de les Escoles d'Arts i Oficis i l'Escola de Labors i Oficis de la Dona¹⁸, i també en la formulació d'un pla general d'instal·lació i distribució de jardins i camps de joc per a infants¹⁹, confeccionà el primer mapa escolar²⁰ que ha tingut Barcelona i; possiblement, el primer de l'Estat espanyol.

Com a gestor es va mostrar actiu en temes museístics: va donar suport a l'obra de la Junta de Museus de la Ciutat, va dissenyar la reestructuració de les escoles per a discapacitats (psíquics, sordmuts, cecs) al Centre de Vilajoana²¹ a Vallvidrera -on morí el poeta mossèn

(17) M. MATA I GARRIGA: "Carta oberta a Josep Maria Ainaud", *Avui*, 2-V-95, C2.

(18) Vegeu el llibre que publicà l'AJUNTAMENT DE BARCELONA (1918): *Institucions d'Ensenyament Tècnic Primari*. Barcelona: Henrich.

Cinto Verdaguer-, i va generalitzar els menjadors escolars, anomenats llavors Cantines; a tots els grups escolars i escoles municipals.

Fou innovador endegant l'experiència de les Biblioteques Escolars Circulants²² com a servei cultural itinerant adreçat a les escoles públiques dependents de la Comissió de Cultura, i realitzà la incorporació del cinema a l'escola, al mateix temps que portava l'Escola al teatre, amb la participació d'Adrià Gual.

I és a nivell de prevenció, amb una política educativosanitària, on Ainaud va voler lluitar més decididament -conjuntament amb el tema de les construccions escolars- per tal de regenerar les ínfimes condicions higièniques a què es trobava exposada una gran part de la població infantil barcelonina en el transcurs de la seva vida diària. Ho portà a terme, per una part, potenciant i creant escoles a l'aire lliure per a nens i nenes febles de salut, com l'Escola de Bosc del Parc de Montjuïc²³, dirigida per Rosa Sensat, l'Escola del Parc del Guinardó²⁴, dirigida per Dolors Palau, i l'Escola del Mar²⁵, dirigida per Pere Vergés, a la platja de la Barceloneta.

L'altra vessant va ser la potenciació de les Colònies Escolars²⁶, a les quals va donar un caire més educatiu i les impregnà d'un contingut social viu, generalitzant-les a tots els infants de Barcelona. En el llibret que edità la Comissió de Cultura el juny de 1932, *Instruccions al Professorat de Colònies Escolars*, queda ben reflectida la nova orientació donada i les directrius pedagògicosanitàries a atendre:

«Hi ha un tipus d'infants que per llur estat de salut o per llurs falles físiques necessiten un règim de vida especial, un veritable tractament; però els escolars que nodreixen les colònies de vacances són nois normals que no necessiten una terapèutica, sinó únicament un major con-

-
- (19) Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA (1920): *Els jardins dels infants*. Barcelona: Catalana.
 - (20) Vegeu mapa -amb signes d'ubicació geomètrics i de colors- en el llibre que elaborà l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura (1922): *Les construccions escolars de Barcelona*. Barcelona: Henrich, segona edició.
 - (21) Vegeu els següents llibres de l'AJUNTAMENT DE BARCELONA (1920): *Escola Municipal de Cecs VilaJoana*. Barcelona: Henrich. *Escola Municipal de Sords-Muts* Barcelona (1920): Henrich. *Vilajoana Institut de Déficiants* (Barcelona: Henrich, 1920) -aquest darrer en francès.
 - (22) Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA (1921): *Biblioteques Escolars Circulants*. Barcelona.
 - (23) Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA (1921): *Escoles a l'aire lliure del Parc de Montjuïc*. Barcelona.
 - (24) Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA (1921): *Les construccions escolars de Barcelona*. Barcelona: Henrich.
 - (25) Vegeu AJUNTAMENT DE BARCELONA (1921): *L'Escola del Mar*. Barcelona VilaJoana.
 - (26) Funcionaven des del 1906, mercès a l'acció meritòria d'Hermenegildo Giner de los Rios.

tacte amb el sol, amb l'aire i amb la naturalesa, i que van al mar o a la muntanya a fer aquesta vida que la Ciutat no els pot oferir. Per això les colònies de vacances són una modalitat de l'escola primària, i no de l'escola verbalista i estàtica; de l'escola tota acció i interès, saturada de l'alegria que aquests dos elements aporten als infants. (...)

«L'activitat de les colònies escolars ha de tenir dues directrius: la primera serà proporcionar als infants els beneficis extraordinaris que per a llur salut representa la vida higiènica, detallada a les instruccions i consells mèdics adjunts. I la segona l'ha de saber aprofitar en benefici de la formació espiritual de l'infant l'alt valor educatiu que comporta el canvi d'ambient, el canvi de vida, el contacte directe amb la naturalesa, conviure amb gent altra que l'habitual, veure maneres de viure i de treballar que no són les seves pròpies, etc.»

«Les colònies escolars -que no tenen ni han de tenir el caràcter exclusiu de sanatori- han de comunicar una vibració i un interès als escolars que faci que, en acabar l'estada a vacances, tornin enriquits físicament i saturats de mar i muntanya, no sols com a element geogràfic, sinó com a font d'humanitat»²⁷.

Ell va crear les colònies per administració enfront de les colònies per contracte; eren colònies que administrava directament l'Ajuntament, com les de Vilamar²⁸, a Calafell i la de Turissa²⁹, a Tossa de Mar, i per tant es podia rendibilitzar molt més el recurs. Va crear també les Colònies Escolars Permanents, com les de Berga, la de Martorelles, la del Tibidabo, etc., per a infants que necessitessin enrobustir-se fent vida de muntanya una llarga temporada, sempre previ diagnòstic mèdic. A més a més va posar en funcionament els serveis de Banys de Mar i les Semicolònies³⁰, per a tots els infants que ho necessitessin, anessin o no a escoles públiques.

-
- (27) AJUNTAMENT DE BARCELONA (1932): *Instruccions al professorat de colònies escolars*. Barcelona: Successors d'Henrich, 3 i 4. El juliol de l'any següent es va editar un altre llibret amb el mateix títol i més informació.
- (28) VEGEU AJUNTAMENT DE BARCELONA (1932): *La vida espiritual a "Vilamar"*. Barcelona: Successors d'Henrich, que inclou la conferència que pronuncià Pere Vergés el 31 d'octubre de 1930 a la sala d'actes de la Casa de l'Ardiaca.
- (29) VEGEU AJUNTAMENT DE BARCELONA (1932): *La colònia escolar "Turissa"*. Barcelona: Successors d'Henrich. Inclou la conferència que pronuncià Artur Martorell el 27 d'octubre de 1930.
- (30) VEGEU AJUNTAMENT DE BARCELONA (1932): *L'obra de les colònies escolars, banys de mar i semicolònies per als alumnes de les escoles de Barcelona 1906-1931*, Barcelona: Successors d'Henrich.

Valoracions finals

Amb la creació del Patronat Escolar de Barcelona es va voler aconseguir, i així es féu, una escola pública amb ensenyament de qualitat, amb arrel i continguts catalans, i per a tothom.

Una escola de qualitat a diferents nivells: d'*infraestructura*, amb edificis funcionals, amb amplis espais, ben ventilats, amb força llum, etc., i d'estètica agradable -els grafiats que podem contemplar tot passejant per Barcelona en són una bona mostra-; també de bona *dota-ció de material* per a les classes i per a les diverses dependències d'obradors, laboratoris, sales d'audicions i representacions, etc.; i sobretot de *qualitat a nivell docent*, pel fet de poder escollir, mitjançant concurs públic, els mestres més ben preparats i predisposats dins de l'escalafó del magisteri estatal.

D'altra banda, ens trobem davant d'una escola arrelada al país perquè, en tenir competència en ensenyament primari, es va poder incidir en els programes curriculars de les assignatures i la llengua catalana va tenir el seu lloc com a llengua vehicular d'escola.

I, finalment, s'ha de dir que aquesta escola s'establí per a tothom, perquè com a fill d'immigrants com era, va voler que al nou tipus d'escola pública que ell defensava hi poguessin accedir els infants de totes les barriades de la ciutat. En el seu Pla General de Construccions tenia planificat que cap nen no hagués de fer més d'un quilòmetre per anar a un Grup Escolar.

La figura de Manuel Ainaud i Sánchez creix amb el pas del temps. Impressiona comprovar el que va poder fer amb tants pocs anys. Amb la perspectiva que dóna la història, la seva trajectòria professional i la seva obra de cultura el defineixen com un dels més grans exponents del moviment de renovació pedagògica que es va dur a terme a Catalunya durant el primer terç d'aquest segle.

La seva vida va estar impregnada d'un esperit creador, tant artístic com pedagògic, i d'una voluntat ferma de servir a la seva ciutat i al seu país. El Patronat Escolar, concebut i dirigit per ell, és la seva obra magna. En aquesta institució esmerçà els seus més grans esforços per a crear uns centres escolars modèlics. Parlar del Patronat Escolar és parlar d'Ainaud, i parlar d'Ainaud és parlar dels Grups Escolars i de tota la xarxa de serveis que els complementaven i els enriquien.

Ainaud fou un autodidacte, com Galí, Pau Vila o Eladi Homs, però com a bon autodidacte cuidà permanentment la seva formació llegint

autors europeus i nord-americans, i alhora cultivà una bona biblioteca pedagògica. Amb la creació dels Grups Escolars del Patronat Escolar de Barcelona va poder aconseguir fer realitat l'objectiu pedagògic que ja propugnaven els nord-americans John Dewey, pedagog, i William James, psicòleg, a començaments de segle, i era que la finalitat bàsica de l'ensenyament havia de ser formar bons ciutadans.

Referències bibliogràfiques

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1922): *Les construccions escolars de Barcelona*. Barcelona: Henrich,
- AJUNTAMENT DE BARCELONA: cadascun de la vuitantena llarga de llibres i fascicles que edità la Comissió de Cultura.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1981): *50è aniversari Grups Escolars 1931-1981*. Barcelona.
- DDAA (1995): *Artur Martorell un educador del nostre temps*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona/Generalitat de Catalunya.
- BERTRAND, J.J.A. (1932): *Barcelone citè d'art et de sciences*. Barcelona: Libraire Française.
- CAÑELLAS, C.; TORAN, R. (1982): *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona 1916-1936*. Barcelona: Barcanova,
- CUESTA, P. I ALTRES (1979): *Fèlix Martí Alpera (1875-1946). La seva contribució a l'escola pública*. Barcelona: Graó.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1983): *Escola d'Estiu (1914-1936)*. Barcelona: Ed. Alta Fulla.
- DOMÈNECH, S. (1995): *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FONTQUERNI, E.; RIBALTA, M. (1982): *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Barcanova.
- GALÍ, A. (1978): *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya 1900-1936*, Obra completa (vint-i-tres volums). Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1937): *L'Ensenyament Popular a Catalunya de l'adveniment de la República al juliol del 1937*. Barcelona.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. (1992): *L'Escola Nova Catalana 1900-1939*. Vic: Eumo.
- MARTORELL, A.; VERGÉS, P. (1979): *Colònies Escolars de l'Ajuntament de Barcelona*. Sant Boi de Llobregat: Mall-Grup Promotor.
- MESTRAS, LL.M. (1983): *L'aportació gironina al desenvolupament de la pedagogia catalana*. Girona: Diputació de Girona.
- MONÉS, J. (1977): *El pensament escolar i la renovació pedagògica a*

Catalunya 1833-1938. Barcelona: La Magrana.

NAVARRO, R. (1979): *L'Educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.

PÀRRAGA, M. (1987): *Manuel Ainaud 1885-1932*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

SALADRIGAS, R. (1973): *L'Escola del Mar i la Renovació Pedagògica a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

VENTALLÓ, J. (1980): *Les escoles populars ahir i avui*. Barcelona: Hogar del Libro.

Paraules clau

Història de l'Educació

Història de la pedagogia

Renovació pedagògica

Analfabetisme

Cultura catalana

Abstracts

Algunos de los aspectos que se podrían destacar de la labor profesional de Manuel Ainaud en el Ayuntamiento de Barcelona son, entre otros, la lucha contra el analfabetismo, la dignificación de la enseñanza, las construcciones escolares funcionales y la potenciación de servicios para-escolares. Como técnico, gestor y político de la educación, Manuel Ainaud supo crear y vitalizar un ente -el Patronato Escolar de Barcelona- que hizo posible llevar a la práctica un ideario pedagógico renovador, generando una enseñanza pública solidaria, de calidad y enraizada en la cultura catalana.

Depuis la mairie de Barcelone, Manuel Ainaud s'est distingué par sa lutte contre l'analphabétisme, sa défense de la qualité de l'enseignement, la réalisation de constructions scolaires fonctionnelles et le développement de services parascolaires. En tant que technicien, responsable et politique de l'éducation, Manuel Ainaud a su créer et animer un organisme - le Patronato Escolar de Barcelona - qui a permis de mettre en pratique des idées pédagogiques rénovatrices, ouvrant la voie à un enseignement public solidaire et de qualité, enraciné dans la culture catalane.

Some of the aspects we can highlight in the professional work of Manuel Ainaud on Barcelona City Council are, amongst others, the fight against illiteracy, the dignifying of teaching, functional school constructions and the expansion of pupil services. As education technician, manager and politician, Manuel Ainaud set up and gave force to a body -the Patronato Escolar de Barcelona (Barcelona Schools Trust)- which made it possible to put into practise a renovating pedagogical philosophy, bringing into being a public education service of quality, with emphasis on solidarity and with deep roots in Catalan culture.